

Ιστορικό Πλαίσιο Ύστερης Βυζαντινής Περιόδου (1204-1453)

➤ **13 Απριλίου 1204:** Σταυροφόροι της Δ' Σταυροφορίας και Βενετοί καταλαμβάνουν την Κωνσταντινούπολη και διαμοιράζουν τα εδάφη που ανήκαν στη βυζαντινή αυτοκρατορία. Στα δυτικά εδάφη της αυτοκρατορίας ιδρύονται φέουδα δυτικού τύπου με διαφορετικούς ηγεμόνες το καθένα. Πυρήνες βυζαντινοί παραμένουν τρεις, εκεί όπου έχουν καταφύγει βυζαντινοί αξιωματούχοι και κάτοικοι της Πόλης μετά την άλωση:

στην Ήπειρο (**δεσποτάτο της Ηπείρου**): ο επικεφαλής φέρει τον τίτλο του δεσπότη, περιλαμβάνει Ήπειρο και Αιτωλοακαρνανία· έδρα η Άρτα, αρχηγός ο Μιχαήλ Δούκας.

στην Τραπεζούντα (**αυτοκρατορία της Τραπεζούντας**): ιδρύεται πριν από την Άλωση ως ανεξάρτητο πριγκηπάτο από δύο μέλη της οικογένειας των Κομνηνών, τον Αλέξιο και τον Δαβίδ, εγγονούς του Ανδρονίκου Α' (1183-1185) – δεν ενσωματώνεται στη βυζαντινή αυτοκρατορία μετά το 1261.

στη Νίκαια (**αυτοκρατορία της Νίκαιας**): εκεί καταφεύγει λίγο πριν από την Άλωση ο Θεόδωρος Α' Λάσκαρις, γαμπρός του Αλεξίου Γ' Αγγέλου, συσπειρώνει γύρω του ομάδα προσφύγων και οργανώνει στρατό αντίστασης – 1208 ορίζεται στη Νίκαια ορθόδοξος πατριάρχης (Μιχαήλ Αυτωρειανός), ο οποίος στέφει τον Θεόδωρο Α' αυτοκράτορα· ο Θεόδωρος Α' θεωρείται πλέον συνεχιστής των βυζαντινών αυτοκρατόρων της Κωνσταντινούπολης – οργανώνεται νέο κράτος με έδρα τη Νίκαια στα πρότυπα της βυζαντινής αυτοκρατορίας, το οποίο σύντομα κατορθώνει να εδραιώσει την κυριαρχία του στη γύρω περιοχή και να αναπτυχθεί οικονομικά.

➤ Και τα τρία αυτά κρατικά μορφώματα διεκδικούν τη συνέχιση της βυζαντινής αυτοκρατορίας και επιδιώκουν, κυρίως η Ήπειρος και η Νίκαια, να επανακαταλάβουν την Κωνσταντινούπολη = κέντρο και εστία της ανατολικής ρωμαϊκής αυτοκρατορίας, σύμβολο της διάρκειας και της συνέχειάς της· το βυζαντινό κράτος ουσιαστικά «ταυτίζεται» με την πρωτεύουσά του, η κατοχή της οποίας είναι θέλημα του Θεού, και δεν «υπάρχει» χωρίς αυτήν· ορθόδοξος αυτοκράτορας στην Κωνσταντινούπολη + ορθόδοξος πατριάρχης στην Αγία Σοφία = σύμβολα της αθανασίας και της συνέχειας της αυτοκρατορίας.

➤ Τελικά αυτή που πετυχαίνει την ανακατάληψη της Κωνσταντινούπολης είναι η Νίκαια υπό τη δυναστεία των Λασκαριδών (1204-1261).

➤ Τον Ιούλιο του 1261 ο στρατηγός της Νίκαιας Αλέξιος Στρατηγόπουλος που βρίσκεται στη Θράκη για να περιπολεί τα βουλγαρικά σύνορα και να κατασκοπεύει τις χερσαίες αμυντικές δυνάμεις της Κωνσταντινούπολης πληροφορείται ότι η λατινική φρουρά της Πόλης και ο βενετικός στόλος απουσιάζουν σε επιδρομή στη Μαύρη Θάλασσα, αιφνιδιάζει τη λιγοστή φρουρά και μπαίνει στην Πόλη στις 25 Ιουλίου 1261.

➤ **15 Αυγούστου 1261:** ο Μιχαήλ Παλαιολόγος στέφεται αυτοκράτορας στον ναό της Αγίας Σοφίας.

➤ **δυναστεία των Παλαιολόγων**, η τελευταία δυναστεία του Βυζαντίου, διοικεί την αυτοκρατορία έως την Άλωση, δηλαδή από το 1261 έως το 1453. Για το λόγο αυτό η συγκεκριμένη περίοδος ονομάζεται και «**παλαιολόγειοι χρόνοι**» ή ενίοτε και «**παλαιολόγεια αναγέννηση**», διότι παρά τη σταδιακή κατάρρευση της αυτοκρατορίας (οικονομική, πολιτική, στρατιωτική, διπλωματική) παρατηρείται μια αντιστρόφως ανάλογη πνευματική και καλλιτεχνική άνθιση, κυρίως τον 14^ο αιώνα, η οποία συμπίπτει χρονικά με τη δυτική / ιταλική αναγέννηση. Σε σύγκριση με αυτήν, όμως, δεν είχε τόσο στέρεες βάσεις και προϋποθέσεις για ευρύτερη ανάπτυξη. Βέβαια, να σημειώσουμε εδώ ότι μετά την άλωση της Πόλης πολλοί λόγιοι Βυζαντινοί μετοίκησαν σε άλλους τόπους, είτε σε ελληνόφωνα τμήματα της ανατολικής λεκάνης της Μεσογείου, τα οποία δεν βρίσκονταν υπό οθωμανική κατοχή, όπως π.χ. την Κρήτη (βενετική κτήση), είτε κυρίως στην Ιταλία, όπου και συνεργάστηκαν με τους ουμανιστές της Αναγέννησης, προσφέροντας τη γλωσσική και φιλολογική παιδεία τους. Μία από τις πιο σημαντικές μορφές όσον αφορά αυτό που συζητάμε ήταν ο λόγιος **Βησσαρίων (1395-1472)**, ο οποίος όταν μετέβη στην Ιταλία ασπάστηκε τον καθολικισμό και έφτασε να γίνει καρδινάλιος, ακολουθώντας μια επιτυχημένη σταδιοδρομία στη Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία. Μας άφησε πλούσιο συγγραφικό έργο, στα ελληνικά, αλλά κυρίως στα λατινικά.

➤ **Γεωγραφικό Πλαίσιο:** οι περιοχές που βρίσκονται υπό την εξουσία μελών της οικογένειας των Παλαιολόγων, δηλαδή η Κωνσταντινούπολη και η γύρω περιοχή, λίγες πόλεις στη δυτική Μ. Ασία, η λωρίδα από την Κωνσταντινούπολη ως τα νότια της σημερινής Αλβανίας (για μικρό χρονικό διάστημα

περιλαμβάνεται και η περιοχή της Θεσσαλίας), η νοτιοανατολική Πελοπόννησος (Μυστράς, Μάνη) και μερικά νησιά του Αιγαίου, ο αριθμός των οποίων κατά καιρούς μεταβάλλεται.

Μιχαήλ Η' Παλαιολόγος (1259-1282):

➤ το Βυζάντιο επανατοποθετείται στον πολιτικό χάρτη της εποχής ως σημαντικός ρυθμιστής των πραγμάτων στην ανατολή, ωστόσο τα προβλήματα που έχει να αντιμετωπίσει είναι πάρα πολλά. Ο Μιχαήλ πρέπει από τη μια να αντιμετωπίσει με διπλωματικό τρόπο τα κατακτητικά σχέδια των δυτικών, από την άλλη να αποκαταστήσει τη βυζαντινή κυριαρχία σε όλα τα πάλαι ποτέ βυζαντινά εδάφη, καταλύοντας το κράτος της Ηπείρου και τα λατινικά υπολείμματα στην Ελλάδα.

➤ **6 Ιουλίου 1274: σύνοδος της Λυών**, ένωση της ανατολικής και της δυτικής εκκλησίας – άμεσα πολιτικά οφέλη, ωστόσο στο εσωτερικό η μεγάλη πλειοψηφία του κλήρου και κυρίως οι μοναχοί πολέμησαν την ένωση με σθένος.

Ανδρόνικος Β' (1282-1328)

➤ στην αδύναμη φύση και την ανικανότητά του αποδίδεται συχνά η αρχή του κακού για την αυτοκρατορία, αν και στην πραγματικότητα η απαιτητική πολιτική του πατέρα του είχε ήδη εξουθενώσει τη βυζαντινή αυτοκρατορία.

➤ αποκήρυξη της ένωσης των δύο Εκκλησιών

➤ βασικό ατόπημα: εγκατέλειψε την πολιτική ισορροπίας ανάμεσα σε Γένουα και Βενετία και τάχθηκε φανερά υπέρ της Γένουας, με αποτέλεσμα το Βυζάντιο να εμπλακεί ενεργά στον πόλεμο μεταξύ των δύο ναυτικών δυνάμεων της Ιταλίας και να μείνει μόνο του να πολεμά με τη Βενετία όταν η Γενουάτες έκλεισαν ξαφνικά το 1299 συνθήκη αιώνιας ειρήνης με τη Βενετία!

➤ διαμάχη ανάμεσα στον γηραιό πλέον αυτοκράτορα Ανδρόνικο Β' και το νεαρό εγγονό του Ανδρόνικο Γ', η οποία εξελίχθηκε σε μακρόχρονο εμφύλιο πόλεμο που εξουθένωσε την αυτοκρατορία (1320-1332).

Ανδρόνικος Γ' (1328-1341):

➤ αν και ικανός πολιτικός και στρατιωτικός, ξεχωρίζει η μορφή του Ιωάννη Καντακουζηνού, ο οποίος και διαμορφώνει ουσιαστικά την πολιτική της αυτοκρατορίας.

➤ Μετά το θάνατο του Ανδρόνικου Γ' (1341) ο γιος του

Ιωάννης Ε' (1341-1391)

ήταν μόλις 9 ετών και ο **Ιωάννης Καντακουζηνός** ζητά να ασκεί αυτός την αντιβασιλεία. Ωστόσο, πολιτικοί του αντίπαλοι αντιδρούν και ένας νέος εμφύλιος πόλεμος ξεσπά ο οποίος σχετίζεται και με μια νέα εκκλησιαστική διαμάχη που ταλανίζει την αυτοκρατορία, αυτή των Ησυχαστών:

Ησυχαστές ονομάζονταν στο Βυζάντιο οι μοναχοί που διαβιούσαν αυστηρή ασκητική ζωή, ωστόσο τον 14^ο αιώνα ο Ησυχασμός απέκτησε μεγάλη σημασία ως μυστικιστικό-ασκητικό κίνημα. Το Άγιο Όρος αποδέχτηκε με ενθουσιασμό τη διδασκαλία των Ησυχαστών, σύμφωνα με την οποία οι Ησυχαστές έπρεπε να επαναλαμβάνουν σε απόλυτη ηρεμία μια συγκεκριμένη προσευχή, κρατώντας την αναπνοή τους και τότε ήταν σε θέση να δουν το άκτιστο φως, αυτό που αντίκρισαν και οι μαθητές του Ιησού στο όρος Θαβώρ την Πεντηκοστή. Υπέρμαχος ο θεολόγος Γεώργιος Παλαμάς, πολέμιος ο μοναχός Βαρλαάμ και οι ζηλωτές μοναχοί. Οι Ησυχαστές υποστήριξαν τον επίδοξο αυτοκράτορα Καντακουζηνό, οι δε αντίπαλοί του χτύπησαν τον Ησυχασμό και έτσι η πολιτική διαμάχη συνδέθηκε με ένα ακόμη μεγαλύτερο κοινωνικό ρήγμα. Τελικά ο Καντακουζηνός κατορθώνει να εισέλθει νικητής στην Κωνσταντινούπολη και να στεφθεί αυτοκράτορας το 1347, γεγονός που σήμαινε βέβαια και την επικράτηση του Ησυχασμού.

- Η αποσύνθεση του Βυζαντίου σε όλα τα επίπεδα είναι στο εξής φοβερή και τα τελευταία 100 χρόνια είναι απλά η ιστορία της αναπόφευκτης πτώσης.
- **29 Μαΐου 1453:** Άλωση της Πόλης από τους Οθωμανούς Τούρκους.